
Alenka Jelovšek

Vpliv tujejezičnih pravopisnih norm na ugotavljanje glasovne podobe besedja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja

---

objavljeno v:

Hotimir Tivadar (ur.): *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest. Obdobja 38*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019.

<https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-38/>

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2019.

VPLIV TUJEJEZIČNIH PRAVOPISNIH NORM NA UGOTAVLJANJE GLASOVNE PODOBE BESEDJA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA 16. STOLETJA

Alenka Jelovšek

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana
alenka.jelovsek@zrc-sazu.si

DOI:10.4312/Obdobja.38.213-220

V prispevku je predstavljena problematika določanja glasovne podobe besedja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, zlasti prevzetega, v primerih, ko se domneva, da so pisci pri pisanju upoštevali tujejezično pisno normo, ki tudi v izvornem jeziku ne odraža glasovne podobe besede. Tipični primeri so nemški zapis <sp-> in <st-> za /šp-/ in /št-/ ter zapis <ei> in <eu> za dvoglasnika /aj/ in /oj/, ki se v posameznih primerih odražajo tudi v zapisu slovenskih besed 16. stoletja.

slovenščina 16. stoletja, stično jezikoslovje, prevzete besede, nemška pisna norma, etimologija

The article presents the difficulties faced by a researcher in determining the phonological forms of the 16th century literary Slovene words, especially loanwords, when it is assumed that Slovene writers observed foreign spelling norms that do not reflect the phonological values of the foreign words. Typical examples are German initial <sp->, <st-> (with phonological values /šp-/ , /št-/) and <ei>, <eu> (/aj/ , /oj/) that are sometimes used also in 16th century Slovene words.

16th century Slovene, contact linguistics, loanwords, German spelling rules, etymology

1 Uvod¹

Prva pisna norma knjižne slovenščine se je oblikovala s pomočjo tujega črkovnega vzorca, prirejenega glasovnemu sestavu tujega jezika (latinščine in nemščine; Merše, Jakopin, Novak 1992: 324). Tako je prepoznavanje domačih glasov na podlagi pisave včasih oteženo, še bolj zapleteno pa je, kadar tudi tuja pisna norma (zaradi glasovnih sprememb ali vpliva pisne tradicije) ne odraža natančno glasov tega jezika. V nemščini so v 16. stoletju takšni primeri zapisi dvoglasnikov <eu> in <ei> za srvnem. /ī/ in /ū/² ter zlasti <sp> in <st> za srvnem. /sp/ in /st/, ki se je v zgodnji visoki nemščini razvil v /šp/ in /št/, v nemški pisni normi pa je, domnevno pod vplivom latinščine, na začetku

- 1 Prispevek je nastal na podlagi raziskovalnih rezultatov v okviru projekta J6-6843, ki ga financira ARRS pri programu P6-0038.
- 2 Lomljeni oklepaji v prispevku označujejo grafeme, poševnice pa foneme. Zaradi sočasnih variantnih zapisov <ſ>, <s>, <h>, <sh> itd. je za /s/ in /š/ v lomljenem oklepaju zapisan sodobni grafem (<s>, <š>). Nemški fonemi so zapisani kot v nemščini in ne s slovenskimi glasovnimi ustrezniki.

besede ohranil zapis <sp>, <st> (Wolf 1985: 1310). »Prepletanje tujega in domačega pravopisnega pravila, ki ga zrcali izbor znakov, je zaznavno predvsem v prevzetih, analogično pa tudi v domačih besedah, tako v začetnem kot v nezačetnem položaju« (Merše, Jakopin, Novak 1992: 327).

2 Glasovne vrednosti zapisov <eu> v nemških izposojenkah

Zapisi z <eu> v nemških izposojenkah so v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja³ redki, saj je bil sodobni nemški dvoglasnik /eu/ v slovenščino pretežno prevzet kot /aj/ (srvn. /iu/, /ū/ > nar. nem. /ai/ (Šekli 2015: 41); npr. *ajhler* < nem. *Heuchler*, *cigajner* < *Zigeuner*, *šnajcer* < *Schneutzer*). Najbolje sta izpričani *zeug*, *zeuk* (nem. *Zeug*) in zloženska iz nje *berceug*, *berkzeug*⁴ (nem. *Werkzeug*), za kateri se domneva glasovna oblika *cevg/cevk**, *ber(g)cevg* (Besedje16; Stabej 1977; Jazbec 2007),⁵ prevzeta iz srvn. bav. (Striedter-Temps 1963: 23); *cevg* je izpričan tudi v DB 1584,⁶ kjer so zapisi po nemški pisni normi izjemno redki (prim. v nadaljevanju).

Ob tem najdemo še enkratno pojavitev *eunomian* 'privrženec nauka gr. teologa Evnomija' v TAr 1562 (< nem. *Eunomianer*; Besedje16: *evnomijan*) in skoraj citatno zapisano besedo *kartheuser* (tudi *karthauser*, LB 1545: *Cartheuser*)⁷ 'kartuzijan(ski)' v TPo 1595 (v Besedju16 uvrščeni kot *karteuzer*, *kartauzer*), ki bi ju lahko glede na redkost pojavitev uvrstili med učene novovisokonemške tujke (prim. Šekli 2015), prevzete iz knjižne nemščine, in zanju domnevali sočasni nemški izgovor.

Jazbec (2007: 78) pa predvideva vsaj delen citatni zapis po nemški pisni normi tudi za besedo *nevštalt* (*neushtalt*, TT 1557), ki jo razlaga kot 'nova štalt = nova podoba' in domneva izgovor *nojštalt*, vendar pa zgledi tako za samostalnik kot za iz njega izpeljani pridevnik *nevštalten* (*neushtalten*, TKo 1557, TR 1558, TT 1581-82, TPo 1595) tega pomena in s tem tudi navedenega izgovora ne potrjujejo.⁸

- 3 Gradivo za prispevek je bilo zbrano na podlagi izdanega abecednega popisa besedja, objavljenega tudi na portalu Fran (Ahačič idr. 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, v nadaljevanju Besedje16), in listkovne kartoteke (o njej prim. Merše 2011). Uporabljeni so tudi podatki iz že izdelanih, a še neobjavljenih gesel za prvi zvezek *Slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja: cajhen* (M. Merše); *beštija*, *cejzlica** (A. Jelovšek); *berkcevg*, *blejbejs**, *cevg* (J. Narat); *bajer*, *cigajner*, *cinklvajn** (M. Čepar); *človeštvo* (A. Legan Ravnikar); *disputirati*, *dvanajst* (K. Ahačič). Zvezdica za potrebe tega prispevka označuje gesla, pri katerih zaradi dilem, predstavljenih v njem, oblika iztočnice še ni dokončno določena.
- 4 Na problematiko izgovora besede *zeug* je ob pregledu geselskih člankov na črko B v okviru projekta *Zgodovinski slovar slovenskega knjižnega jezika – I. zvezek* opozorila Irena Orel.
- 5 Enako obliko na podlagi razvoja iz srvn. *zeug* predvideva Metka Furlan (NESSJ: geslo *cevg* – v pripravi). Za podatke se ji najlepše zahvaljujem.
- 6 Okrajšave del so navedene po sistemu, ki je uporabljen tudi v Besedju16; v tem delu so navedene tudi njihove razvezeve.
- 7 Verjetno je oblika rabljena pridevniško: »en Menih, karthauser ordna ali kakiga drugiga« (TPo 1595, II: 177). V istem delu najdemo tudi podomačeno obliko pridevnika v zvezi *Carthuser/ki orden* (TPo 1595, II: 52).
- 8 »Obtu vas vřeh prořlim de leta mui greh inu **neushtalt**, kir tukai řto muio dolgo Predguuoro řturim, meni odpuřtite« (TT 1557: k3a); prim. tudi pridevniške zglede: »Danes řo eni Mladi, Lipi, Sdraui [...] Iutri pa řo Stari, **Neushtaltni**, Nemarni« (TT 1581-82, II: **3b); »de te Buque od tih Tryeh řhtukou preuelike inu **neushtaltne** ne bodo/ moram naprei vřih drugih Euangelieh řhe kratkishi řiti« (TR 1558: Z2a) itn. (Poudarila A. J.) Glede na zglede bi lahko pomen pridevnika opredelili kot 'nelep, brezobličen, neurejen'.

3 Glasovne vrednosti zapisov <ei> v nemških izposojenkah

Pogostejše in za določanje glasovne podobe besede še zapletenejše so izposojenke nemških besed s srvn. /i/, saj lahko odražajo njegove različne razvojne stopnje glede na čas prevzema: srvn. /i/ > /ei/ (okoli 1100) > /ai/ (okoli 1250) → sln. /i/ : /ej/ : /ai/ (Šekli 2015: 38). Zapis z <ei> se v tovrstnih besedah pojavlja kot dvojnica ob zapisu z <ai, aj>, npr. *cajhen* (*zaihen, zeihen* itn. < nem. *Zeichen*) 'znamenje', *šraj* (*shrai, shrei*⁹ < nem. *Schrei*) 'vpitje', tudi *fajn* (*fain, fein* < nem. *fein*) 'dober' in *gmajn* (*gmain, gmein*) 'navaden', pri redkeje izpričanih besedah tudi kot edina varianta, npr. *cejflica* (< MTh 1603 *Zeyssel*) 'lišček', *bleibeis* (< nem. *Bleiweis*) 'svinec', *cinklvein/cinklbein* 'pokvarjeno vino' (prim. nem. *sinter, Wein*), *speiskamra* (< nem. *Speiskammer*) 'shramba'.¹⁰ Za tovrstne besede je bila v obstoječih slovarjih prevladujoče izbrana iztočnica z /-aj-/: prim. Läg Reid 1967, Stabej 1977 *blajbajs, cajzlica, cinklvajn, špajskamra* (gl. spodaj); Besedje16 *cinklvajn, cajzlica, špajskamra* (zapisi z <ei> so prikazani s kazalkami), vendar *blejbejs*.¹¹

3.1 Da o glasovni vrednosti /aj/ za tovrstne zapise z <ei> ne moremo biti povsem prepričani, kažejo tudi nekateri primeri iz del slovenskih protestantov, zlasti različice besede *ohcet* 'svatba' < nem. *Hochzeit*. Najbližje sočasnemu nemškemu zapisu je *hohcejt*, ki jo najdemo pri Krelju (kot prevladujočo različico) in Juričiču (kot redkejšo različico ob prevladujoči *ohcet*);¹² po Striedter-Temps (1963: 14) gre za izposojenko iz srvn. bav. v obdobju, ko je bil odraz srvn. /i/ v bavarščini /ei/. To se ujema tudi z odsotnostjo zapisov z <ei> v drugih, redkeje izpričanih besedah pri Krelju in Juričiču. Pri teh dveh avtorjih najdemo tudi *hohcet* s predvidoma slovenskim glasovnim razvojem /ei/ > /e/ (prim. Striedter-Temps 1963: 14¹³). Iz nje se je s tipično onemitvijo vzglasnega pridihnjenege *h* (prim. Striedter-Temps 1963: 58; Jazbec 2007: 63), razvila sodobni enaka oblika *ohcet*, ki jo najdemo v osmih delih (KPo 1567, JPo 1578, DB 1584, DM 1584, MD 1592, TPo 1595, TfM 1595, MTh 1603) in je po številu pojavitev najpogostejša oblika v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja.

Na poznejšo izposojajo kaže različica *ohcajt*, ki deloma ustreza sočasni nemški glasovni podobi besede (*Hochzeit*) in je izpričana v petih Trubarjevih delih (TT 1557, TO 1564, TC 1575, TT 1577, TT 1581-82); redkejša je *hohcat* (le ena pojavitev v DB 1578), ki jo lahko izvajamo iz bav. nar. oblike **hohzat* (Bezljaj 1976: 244; Jazbec 2007: 63); verjetno je iz nje z onemitvijo /h-/ nastala različica *ohcat*,¹⁴ ki se pojavlja v devetih delih (TE 1555, TT 1557, TR 1558, TO 1564, TPo 1566, TC 1575, TT 1577, DB 1578, TT 1581-82, DB 1584), po številu pojavitev pa zaostaja za različico *ohcet*.

9 Pojavljajo se tudi zapisi s <i>.

10 Zapisi z <ei> so zlasti pogosti v obeh Megiserjevih slovarjih, takšen zapis najdemo tudi za /aj/ iz izvornega nem. /eu/, prim. *feihigkeit* < nem. *Feuchtigkeit*.

11 Prim. Kastelec-Vorenc (gl. Stabej 2014): *plajbas* in nar. gor. *plájbes* (Ramovš 1924: 184).

12 Za podatke se zahvaljujem M. Čeparju, ki je pripravil oblikoslovni opis navedenih besed.

13 Striedter-Temps (1963: 14) jo pripisuje razvoju v nenaglašenem zlogu, kot se kaže tudi v nar. *plajbes* (Ramovš 1924: 184). Zgledi iz KPo 1567 z ostrivcem na *e* (D ed. *ohcétí*, str. LXXIXb, M mn. *ohcétih*, str. LXX) pa kažejo na možnost naglasa na zadnjem zlogu osnove.

14 Rigler (1968: 31) obliko *ohcat* razlaga kot hiperkorektno odpravljanje *j* ob samoglasniku po zgledu odpravljanja diftongičnega refleksa jata.

3.2 Manj različic ima izposojenka *veroh* iz nemškega *Weiroh* 'kadilo', pri kateri kljub velikemu prevladovanju različice z <e> (zapisana je tudi v obeh Megiserjevih slovarjih, čeprav se sicer pri njem pojavlja največ zapisov z <ei>) dvakrat najdemo tudi *veiroh* (v TT 1557, ki je bil v 1581–82 spremenjen v *veroh*, in v TPo 1595).

3.3 Podobno razmerje med starejšo in mlajšo prevzeto obliko kot pri *ohcet* najdemo pri slabše izpričani besedi *vejer* (Dalmatin) : *baier* (Megiser) < nem. *Weiher* 'ribnik' (prim. Striedter-Temps 1963: 86).

3.4 Na možnost domačega glasovnega razvoja /ej/ iz /aj/ v mlajših prevzetih besedah (npr. pri *frei* : *frai*, *gmein* : *gmain*) pa kažejo različice neprevzetih besed *dvanejst*, *grizljeje*, *jejce*, *skorej*, *skupej* itd. z asimilacijo /aj/ > /ej/ (Ramovš 1935: 225).

3.5 Negotov je tudi izgovor v primerih, ko za besedo ne moremo določiti neposredne nemške predloge, npr. *veikushna*, *veikushnica* za domnevno *vajkušna*, *vajkušnica* 'vzglavnik' (Lägreid 1967; Stabej 1977; Besedje16).¹⁵

4 Glasovne vrednosti zapisov <sp>, <st>

4.1 Izposojenke iz nemščine

Manj dvomov o glasovni podobi besede je pri zapisih s <sp> in <st>, zlasti na začetku besede, saj sta se od okoli leta 750 do 15. stoletja srvn. /sp/ in /st/ zaradi izgovora /s/ kot [š] (in pozneje [š]) pred nezvnečimi glasovi v slovenščino prevzemala kot /šp/, /št/, po tem obdobju pa je to veljalo dosledno za vzglasni položaj, sredi besede pa le za izposojenke iz (južnokoroških) narečij, mlajše izposojenke iz knjižne nemščine pa so bile predvidoma prevzete s /sp/, /st/¹⁶ (Striedter-Temps 1963: 47–48; Jazbec 2007: 84).

4.1.1 Pregled izbranih gesel¹⁷ je pokazal, da se zapisi *sp* in *st* pri prevzetih besedah iz nemščine dosledno pojavljajo v prvih dveh Trubarjevih delih (TC 1550, TA 1550) ter pri Krelju (KB 1566, KPo 1567), pogosti so tudi pri Juričiču (JPo 1578) in pričakovano v obeh slovarjih Nemca Hieronima Megiserja (MD 1592, MTh 1603); v drugih delih je pojavitev malo, največ v drugih Trubarjevih delih (najpogosteje v TO 1564), le izjemoma jih najdemo pri Dalmatinu (npr. DB 1584: *forstat*).

4.1.2 Zapisi <sp>, <st> za /šp/, /št/ v skladu z nemško normo se pojavljajo tudi znotraj besede pri prevzetih nemških zloženkah (*forstat* za *forštat* (< nem. *Vorstat*), *padstuba* za *padštuba* (< srvn. *badstube*) 'kopališče', *pretspil* za *pretšpil* (< nem. *Brettspiel*) 'igra na igralni deski', *puhstab* za *puhštab* (< nem. *Buchstab*), *verkstat*

15 Oblika *vajkušna* je bila določena na podlagi enakega zapisa v Pleteršnikovem slovarju, v Kastelec-Vorencu pa najdemo obliki *vakušnica* in *vaikišnica*. Tjaša Jakop za nar. *vAnjkUš* 'blazina za pod glavo' navaja naslednji izvor: *(vañkuš)-ь ← stvnem. *wangakussin*, srvnem. *wangeküssen*, *wangeküsse* 'vzglavnik, blazina' ([https://fran.si/Search/File2?dictionaryId=203&name=SLA_V107A\(a\).01.pdf](https://fran.si/Search/File2?dictionaryId=203&name=SLA_V107A(a).01.pdf)).

16 Striedter-Temps med zgledi za pozni prevzem navaja tudi *kristal*, ki pa je v 16. stoletju v slovenščini prevladujoče zapisan s <š>, s <s> ga najdemo le v DB 1584 (prim. Besedje16).

17 Pregledana so bila gesla *špajskamra* do *špica*, *špringar* do *špruh*, *štima*, *štraifinga*, *štraifan*, *štraifati* in posamezna gesla s /st/ ali /št/ sredi besede. Pri obsežnejših geslih s /št/ so pojavitve zapisov s <st> predstavljale sorazmerno majhen delež (npr. pri *štraifati* okoli 4 %).

za *verkštāt* (< nem. *Werkstatt*) 'delavnica',¹⁸ kjer je v nemščini, ne glede na čas prevzema, pričakovani izgovor prav tako /šp/, /št/.

4.1.3 Nekoliko bolj negotovo je določanje izgovora ob zapisu <st> v drugih položajih glede na predvideni časa prevzema. Med zapisi s <st> najdemo npr. *angšter* 'vrsta posode za pitje', *borst* (srvnem. *vorst*) za *boršt* 'gozd', *closter* za *klošter* 'samostan', *finkusten* za *finkušten* 'binkoštni', *first* za *firšt* 'knez', *fister* za *fišter* 'pek', *kostati* za *koštati* 'stati', *kunst* za *kunšt* (tudi *kunsten* in *kunstnu*) 'umetnost, spretnost', *lust* za *lušt* 'poželenje', *polster* za *polšter* 'blazina', *trost* za *trošt* 'tolažba'..., vendar se za večino besed v literaturi predvideva, da gre za zgodnejše izposojenke (prim. Snój 2016 za *klošter*, *finkušten* (pri *binkošti*); Snój 2014 za *boršt* (< srvnem. *vorst*), *firšt* (nem. *Fürst* < srvnem. *vürste*), *koštati*, *kunšt*, *lušt*, *polšter* (pri *povšterc*), *trošt*; Striedter-Temps 1963 za *angšter*, *boršt*, *firšt* (< bav. av. *Fürst*, v govornem jeziku *firšt*), *fišter*, *klošter*, *kunšt*, *lušt*, *polšter*, *trošt*) in torej prevzete s /št/, zapisane pa pod vplivom nemščine v skladu s sočasno nemško normo s <st>.¹⁹

Od navedenih besed izstopa citatni zapis *fürst*, ki bi lahko kazal na sekundarni prevzem iz sočasne knjižne nemščine in izgovor *first*. Vendar najdemo le posamične pojavitve pri Krelju in v treh izdajah pesmarice (DC 1579, DC 1584, Tfc 1595), hkrati pa v Bohoričevi slovnici najdemo tudi zapis *fürsht*, ki potrjuje opozorilo, da večja odvisnost nekaterih prevzetih besed od izvirnega zapisa ne kaže nujno na novejši prevzem (Legan Ravnkar 2012: 133).

4.2 Izposojenke iz drugih jezikov

4.2.1 Pri nemških izposojenkah torej dilem glede glasovne podobe ob zapisu <sp>, <st> praktično ni. Se je pa tovrstni zapis iz njih mestoma razširil tudi v prevzete besede iz drugih jezikov, npr. italijanizme *austria* ob *aushtria* za *avštrija*,²⁰ *kastiga* ob *kashtiga* za *kaštiga* (z besedno družino), ter celo v posamičnih primerih²¹ v neprevzete besede, vendar v začetnem položaju predvsem pri Trubarju: *šteti* (TPs 1566, TT 1581-82), *števenje* (JPo 1578) za *šteti*, *števenje*, *styri* (TC 1550, TT 1557, KPo 1567), *styrištu* (TL 1561) itn. za *štiri*, *štiristo* itd.; v nezačetnem položaju pa se tovrstni zapisi pojavljajo v delih, kjer so tipični tudi za prevzete besede: *nistar* (KB 1566, KPo 1567,²² JPo 1578), *postovanje* (MD 1592).²³

18 Izjemoma najdemo zapis <sp>, <st> pri sestavljenkah, ki imajo za osnovo prevzeti glagol, predpona pa je slovenska, npr. *saspotovati* za *zašpotovati* (*P 1563, JPo 1578, TT 1581-82), *prestimati* za *preštimiti* (JPo 1578).

19 Zapis s <st> najdemo še v naslednjih obdobjih, npr. v Kastelec-Vorenčevem slovarju (pri *kunšt*) in pri Svetokriškem (pri *kunšt*, *lušt*, *trošt*; Snój 2014).

20 Etimologija je negotova, Bezljaj (1976: 6) besedo izvaja iz it. *osteria*.

21 Njihova maloštevilnost je v skladu s splošno maloštevilnostjo neprevzetih besed s soglasniškimi sklopi /šp/, /št/ v slovenščini (prim. Legan Ravnkar 2012: 136).

22 Kreljev dosledni zapis *nister* za *ništer* (ki ga v posameznih primerih najdemo tudi pri Juričiču, verjetno pod Kreljevim vplivom) je primerljiv z njegovim zapisom prevzetih besed; v drugih neprevzetih besedah je Krelj pretežno uporabljal zapis <št>.

23 Zapis <st> se pojavlja tudi v priponi *-stvo* pri osnovah na mehkonobni zapornik ali šumnik (*bustvo*, *človestvo*, *sovrastvo*), vendar različice iztočnice pri geslu *človeštvo* kažejo, da ne gre nujno za pisno varianto, saj izkazujejo različne premene soglasniških sklopov: *človestvu*, *človečstvu*, *človejčstvu*, *človeštvu* (naštete so samo tiste različice, ki so relevantne za to vprašanje).

4.2.2 Dilema se pojavi, kjer so vse pojavitve zapisane s <s>, npr. *castrun* 'koštrun' (MD 1592, MTh 1603), ki ga Besedje16 navaja kot *kastrun*. Prevzet naj bi bil iz ben. it. *castròn* (Snoj 2014), in ker se v slovenščino italijansko-furlanska /s/, /z/ prevzemata kot /š/, /ž/ (Šekli 2013)²⁴ (da je to veljalo tudi za 16. stoletje, potrjujejo zgoraj navedeni dvojnični zgledi), lahko predvidevamo izgovor *kaštrun*.²⁵

4.2.3 Še bolj je vprašljiva glasovna podoba romanskih izposojenk, ki so prevzete bodisi iz italijanskih narečij ali iz latinščine, npr. pri zapisih *bestia/bestja* ob *beshtia* za *beštija*. Predvidoma izvira iz it. *bestia* 'žival, surovež', kar se je razvilo iz lat. *bēstia* 'žival, zver', pojavljanje pretežno v biblijskih besedilih (TT 1557, TL 1561, TL 1567, TT 1577, JPo 1578, TT 1581-82, DB 1584, ZK 1595) pa bi morda kazalo tudi na neposreden vpliv latinske predloge in morebiten izgovor /st/, vendar razmerje med različicami temu nasprotuje, saj zapis s <št> prevladuje pri Trubarju (ob posameznih pojavitvah <st>) in je edini pri Dalmatinu, s <st> pa pri Juričiču; pojavitvev *bestja* najdemo le v Znojilškovem prevodu malega Luthrovega katekizma, torej nima latinske predloge.²⁶

4.3 Izposojenke iz latinščine (domnevno) prek nemščine

Podobno dilemo povzročajo latinske besede, za katere se domneva posredni prevzem prek nemščine, npr. prevladujoči zapis *statut* ob *shtatut* (Snoj 2016: prevzeto (eventualno prek nem. *Statut*) iz lat. *statūtum* 'pravilo') in *disputirati* ob *dishputirati* (Snoj 2016: prevzeto prek nem. *disputieren* iz lat. *disputāre* v enakih pomenih);²⁷ Besedje16 v obeh primerih navaja oba zapisa kot iztočnici. Domnevamo lahko, da gre v tovrstnih primerih za t. i. učene tujke (prim. Šekli 2015: 41), prevzete bodisi iz enega ali drugega knjižnega jezika. Ob domnevnem prevzemu prek nemščine bi pri *statutu* zaradi vzglasnega položaja pričakovali izgovor /št/, pri *disputirati* pa /sp/.

Pri *statutu* je zaradi majhnega števila pojavitvev glasovno podobo skoraj nemogoče prepričljivo določiti, saj se zapis s <st> pojavlja le pri Krelju, ki /št/ v prevzetih besedah dosledno zapisuje s <st>, in Juričiču, pri katerem najdemo tudi edini zapis s <št>. Glede na tendence zapisovanja teh glasov pri obeh avtorjih (prim. 4.2.1) bi to kazalo na pričakovano obliko *štatut*, vendar ob pomanjkanju drugih podatkov za to nimamo potrditve.

Disputirati je izpričan precej bolje (skupaj 58 pojavitvev), zapis s <sp> najdemo v osmih delih (TT 1557, TAr 1562, KPo 1567, TC 1575, TT 1577, JPo 1578, TT 1581-82, TPo 1595), s <šp> pa v 11 (TT 1557, TR 1558, TT 1560, TL 1561, TAr 1562, TO 1564, TL 1567, TT 1577, TT 1581-82, DA_g 1585, TPo 1595). Glede na uveljavljeno rabo v posameznih delih lahko pričakujemo, da bi se tudi zapisi <sp> vsaj v KPo

24 »(Severozahodno)romanska sičnika s, z in tudi beneškoitalijanska in furlanska s, z različnih izvorov [...] se v beneški italijanščini in furlanščini izgovarjata kot glasova med sičnikoma s, z in šumevcema š, ž. Posledično govorci obeh geolektov tudi s, z v knjižni italijanščini pri (nezborni) izreki izgovarjajo na isti način.« (Šekli 2013: 305)

25 Enako obliko in prav tako zapis <st> najdemo še pri Svetokriškem (Snoj 2014).

26 Snój za 17. stoletje navaja obliko *bestija*, ki pa bi jo lahko pripisali obnovljenemu vplivu latinske svetopisemske predloge v obdobju protireformacije.

27 Tudi Ahačič (2011: 120) navaja, da je bila večina latinskih glagolov prevzetih prek nemščine.

1567, deloma pa tudi v JPo 1578 in TPo 1595, kjer lahko potrdimo vpliv nemške pisne norme tudi v nedvoumih primerih, lahko izgovarjali kot /šp/, tako da pozicijsko nepričakovani izgovor /šp/ pri glagolu bistveno prevladuje, kar bi kazalo bodisi na zgodnejše prevzemanje ali notranjejezikovni razvoj /sp/ > /šp/. Slednje morda potrjuje izposojenka *majesteta* (< nem. *Maiestät*) 'visočanstvo', ki je v 16 delih zapisana s pričakovanim <st> (TM 1555, TT 1557, TR 1558, TL 1561, TAr 1562, TO 1564, KPo 1567, TC 1575, TT 1577, JPo 1578, TkM 1579, TT 1581-82, DB 1584, DM 1584, TPo 1595, TfM 1595), v TrPre 1588 pa je dosledno zapisana kot *maieshteta*, torej s <št>.

5 Zaključek

V prispevku so predstavljene nekatere težave, ki jih prevzemanje tujih pravopisnih norm predstavlja za raziskovalca starejšega jezika, ki se pri raziskovanju zaradi časovne oddaljenosti ne more zanašati na lastno jezikovno kompetenco. Zlasti so pereče za zgodovinsko slovaropisje, ki mora jezikovno raznolikost starejših obdobjih čim bolj zvesto, dosledno in sistematično prenesti v slovarske opise. Avtorji zgodovinskih slovarjev morajo zlasti pri nastavitvi iztočnic sprejeti odločitve o prikazu posameznih besed, čeprav morda niso povsem prepričani o zanesljivosti rekonstrukcije njihove glasovne podobe. Razmislek o načinih in strategijah tega prikaza pa presega okvir tega prispevka in ostaja odprt.

Viri in literatura

- AHAČIČ, Kozma, 2011: Nekaj vidikov umeščanja slovenščine v evropski jezikovni prostor 16. stoletja: od uporabnosti slovenskega jezika do latinskih tujk. Kozma Ahačič, Petra Testen (ur.): *Jeziki, identitete, pripadnosti: med središči in obrobji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 109–122.
- AHAČIČ, Kozma, LEGAN RAVNIKAR, Andreja, MERŠE, Majda, NARAT, Jožica, NOVAK, France, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* [= Besedje16]. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- BEZLAJ, France, 1976: *Etimološki slovar slovenskega jezika I*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014–. www.fran.si (dostop maj 2019)
- JAZBEC, Helena, 2007: *Nemške izposojenke pri Trubarju: na primeru besedila Ena dolga predgovor*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- LÄGREID, Annelies, 1967: *Hieronymus Megiser, Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch: Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- LEGAN RAVNIKAR, Andreja, 2012: Značilnosti sprejemanja besed iz nemščine v knjižno slovenščino 16. stoletja. *Jezikoslovni zapiski* XVIII/2. 131–148.
- MERŠE, Majda, 2011: Uvod. Kozma Ahačič idr.: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 7–16.
- RAMOVŠ, Fran, 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika II: konzonantizem*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- RAMOVŠ, Fran, 1995: *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- STABEJ, Jože, 1977: *Megiser, Hieronymus, Thesaurus Polyglottus = Slovensko-latinsko-nemški slovar*. Ljubljana: SAZU, Razred za literarne in filološke vede.
- STABEJ, Jože, 2014: *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec - Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1608–1710)*. www.fran.si (dostop maj 2019)

- STRIEDTER-TEMPS, Hildegard, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Berlin, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- SNOJ, Marko, 2014: *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*. www.fran.si (dostop maj 2019)
- SNOJ, Marko, 2016: *Slovenski etimološki slovar*³. www.fran.si (dostop maj 2019)
- ŠEKLI, Matej, 2013: Metodologija določanja plasti mlajših romanizmov v slovenščini. *Jezikoslovni zapiski* XIX/2. 291–315.
- ŠEKLI, Matej, 2015: Pomenska polja nemških izposojenk v slovenščini. *Jezikoslovni zapiski* XXI/2. 31–44.
- WOLF, Norbert Richard, 1985: *Phonetik und Phonologie, Graphetik und Graphemik des Frühneuhochdeutschen*. Walter Besch idr. (ur.): *Sprachgeschichte: Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 1305–1313.